

Rekonstrukce oděvu na základě archeologických nálezů – možnosti interpretace a vizualizace

Cílem článku je poukázat na možnosti prezentace archeologických rekonstrukcí na základě zkušenosti s výrobou noricko-panonského dívčího kroje z 1. a 2. století, a shrnout základní principy rekonstrukce oděvu. Taktéž budou vyjmenovány použitelné prameny pro rekonstrukci oděvu a budou nastíněny možnosti vizualizace a přiblížení výsledku výzkumu široké veřejnosti.

■ Kristýna URBANOVÁ

Národní muzeum,
Praha

■ Veronika KRIŠTOFOVÁ

Ústav pro pravěk
a ranou dobu dějinnou FF UK,
Praha

Rekonstrukce oděvu krok za krokem

Důvody rekonstrukce oděvu v archeologii a muzejním prostředí bývají různé. Může se jednat o součást výstavy (z novějších např. *Hendzsel, I. et al. 2008, Leite – Poppová Urbanová 2009* aj.), experimentální ověření technologie výroby nebo výzdoby či ověření praktičnosti oděvu (*Březinová 2000*), oživení muzea a archeoparku nebo o popularizaci oboru (*Furmánek – Pieta 1985*).

Samotný oděv nás informuje nejenom o technologickém pokroku v textilní výrobě, ale mimo jiné i o podnebí dané historické epochy, sociálním postavení nositelů nalezenných šatů anebo etnické příslušnosti – je důležitou součástí kultury každodennosti, která se v něm odráží. Proto by jeho rekonstrukci měla být věnována náležitá pozornost a jako takový by měl být výsledkem mezioborového výzkumu, na němž by se krom archeologů

a textilních specialistů měli podílet také řemeslníci, designéři, etnografové, historici a lingvisté.

Průzkumu textilních pozůstatků a oděvu je věnována systematická pozornost od 50. let 20. století zejména v severní Evropě (z několika významných badatelů jmenujme alespoň K. Schlabowa, L. B. Jørgenssen, M. Hald, K. Tidowa, J. Maika nebo A. Nørgaard a další), kde i v současné době působí několik významných institucí a center, zabývajících se archeologickým textílem (např. Centre for Textile Research v dánské Kodani, www.ctr.hum.ku.dk, aj.). V Čechách zatím jakákoliv podobná centra nebo mezioborová spolupráce zabývající se shodnou problematikou, zahrnující i zkoumání vývoje oděvu, chybí.

Ať jsou už důvody rekonstrukce oděvu jakékoliv, měly by mít vždy snahu o věrné zachycení minulosti podle všech dostupných pramenů. Tyto mohou být nejenom archeologické, ale také doplňující písemné a ikonografické.

Ikonografické prameny, které bývají v pozdějších obdobích středověku a novověku nejčastějším vodítkem k poznání oděvu, rozumíme reliéfy, plastiku, fresky nebo malby. Zde je však potřeba vždy brát v úvahu různé faktory, které výsledný vzhled pramene ovlivňují – jmenujme např. faktor stylizace (tzv. typ „barbar“ v římském umění) popřípadě provinčnost některých děl (nevypořádání se s perspektivou či drapérií v pracích lokálních dílen atd.). Kromě obrazu člověka z minulosti a jeho šatu nám vypovídají také o známých a užívaných textilních technikách, postupech nebo náradích. Rekonstruování oděvu na základě pouze jednoho pramene, nejčastěji právě ikonografického, však vede často k mylným interpretacím.

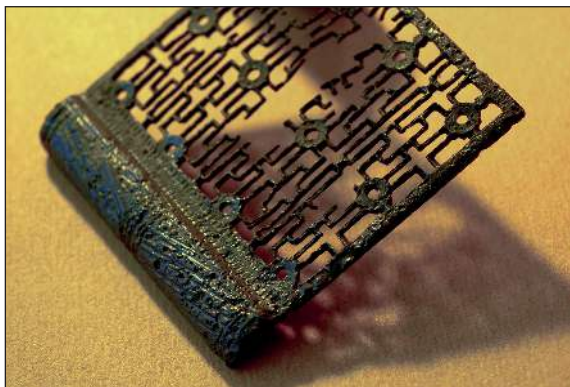

■ Obr. 11 Obálka katalogu „Haute Couture 0–600 AD“, který vznikl při příležitosti výstavy „Poslední Germáni v Čechách“, pořádané v Pardubicích v polovině roku 2009. Napodobuje současný módní katalog, čímž se snaží přiblížit archeologické rekonstrukce, v něm obsažené, široké veřejnosti.

Písemné prameny jsou pro období prehistorie a protohistorie téměř neexistující. Výjimku tvoří samozřejmě zmínky antických spisovatelů, kteří komentují dění v říši a jejím nejbližším sousedství a všímají si různých detailů, jako jsou např. lokální zvyky či popis vzhledu obyvatel jednotlivých částí Iméria.

Archeologické nálezy textilií, vlastních oděvů nebo jejich součástí patří bohužel k nejméně častému prameni ke studiu a rekonstrukci oděvu. Pokud je však takovýto nález učiněn, je zároveň nejcenějším pramenem. Textilie, tj. výrobky zhotovené nejrůznějšími technikami z textilních vláken,

Rozšířená verze tohoto článku je zveřejněna na
www.zivaarcheologie.cz.

■ **Obr. 1** Detail noricko-panonského kování, opus interasille. Nálež z Dobřichova-Píchory, uloženo v Národním muzeu. Foto L. Káchová.

■ **Obr. 2** Zápona se dvěma trny v podobě kachních hlaviček. Nálež z Dobřichova-Píchory, uloženo v Národním muzeu. Foto L. Káchová.

se v archeologických kontextech objevují v několika možných formách – samostatně nebo jako otisk struktury v keramickém materiálu či jako zmineralizovaný zbytek na kovovém předmětu. Nálezy oděvů z prostředí severní Evropy jsou zcela unikátním souborem. Díky těmto bažinným objevům jsme schopni rekonstruovat oděv od doby bronzové až po dobu římskou. Jako archeologický pramen slouží také nálezy předmětů netextilních, bez kterých by rekonstrukce nebyla nikdy úplná. V našem prostředí se tak musíme spoléhat na výpovědní hodnotu nálezů kovových součástí oděvu a jeho doplňků (funkčních i čistě dekorativních) jako jsou spony, jehlice, opaskové garnitury, knoflíky apod. Tyto můžou

nepřímo ukazovat na užití materiálu (např. malé spony sloužily na spínání jemnějších materiálů, větší na spínání hrubších apod), popřípadě střih nebo typ nošeného oděvu (např. spony na ramenou spínají šaty typu peplos apod.).

Důležité informace o výrobním procesu u jednotlivých textilních technik můžeme získat díky experimentální archeologii. Také zhotovení oděvu může sloužit samotnému experimentu – ověření, popř. vyvrácení teorií o užití oděvních součástí.

Příklad možnosti rekonstruování noricko-panonského oděvu¹

Cílem bylo vytvořit co nejpřesnější vizuální rekonstrukci noricko-panonského kroje spolu s opaskem 1. – 2. st. n. l. Nebylo cílem ověřovat technický postup výroby tkanin, neboť tato tematika byla již několikrát ověřena a prozkoumána kolegy ze zahraničí. Při tvorbě rekonstrukce jsme měli zejména na paměti najít limity prezentace oděvů ve spojení s vizualizací a srozumitelností pro neodbornou veřejnost.

Noricko-panonský oděv

Provincie Panonie se rozkládala na území čtyř současných států – Chorvatska, Slovinska, východního Rakouska a západního Maďarska. Provincie Norikum se rozkládala zejména na území dnešního Rakouska, malé části jižního Německa, severní Itálie a Slovinska.

Tzv. noricko-panonské opasky, jak již vyplývá z jejich názvu, byly charakteristickou součástí lokálního typu kroje v těchto oblastech. Noricko-panonský kroj je typický oděv původní neřímské – hlavně ženské – části obyvatelstva ve starší době římské. S postupující romanizací a začleněním tohoto prostoru do

Římské říše se postupně dostávají do pozadí domácí prvky s keltskou tradicí, v nastupujícím období se zase naopak na kroji objevují ve větší míře vlivy z jiných germánských oblastí, jako např. nošení dvou opasků současně (Kvetánová 2006, 390).

Vzhledem k nevhodným půdním podmínkám v oblasti střední Evropy a tím pádem neexistenci přímých nálezů oděvu, jsou klíčovými atributy při identifikaci noricko-panonského kroje nálezy jeho funkčních a ozdobných součástí – spon a opaskových garnitur, a v neposlední řadě také hojně ikonografické prameny (v Panonii náhrobní stély, v Noriku hrobové oltáře).

Těžiště studia noricko-panonského kroje leží v ženském oděvu, protože ten byl konzervativnější než mužský, což může souviset s větší mužskou mobilitou (obchodní, vojenské výpravy apod.). Žena jakožto „udržovatelka tradice“ je spjata s čistě domácím prostředím, které je neměnné. Ženský a dívčí kroj je také svázán s původními keltskými prvky, které se v něm projevují – dalo by se tedy říct, že ženský oděv a vzhled zobrazuje autochtonní tradice. Na rozdíl od ženy, muž ve své politicko-sociální funkci musí dokazovat svou příslušnost k říši, což se odráží v romanizování jeho oděvu.

Na pohřebních stélách bývají dívky zobrazeny nejčastěji oděné do delšího spodního oděvu s dlouhými úzkými rukávy s manžetami a kratšího svrchního oděvu bez rukávů z těžší látky, který jim sahá přibližně do poloviny lýtek. Oděv je na ramenech sepnutý dvěma sponami s křídélky nebo sponami s uzlíky, které mají nejenom dekorativní, ale také praktickou funkci spájet přední a zadní díl, přičemž okraj předního dílu bývá někdy ohnutý, pravděpodobně aby se spony na látce nehýbaly. V pozdějším období v Noriku dochází k menším

1 Rekonstrukce proběhla v rámci výzkumného záměru a grantu GAUK „Oděv a textilní výroba v českých zemích v době římské a v době stěhování národů“ a „Noricko-panonské opaskové garnitury a jejich sociálně-etnický význam“.

2 Pro srovnání <http://www.legxiii.at/>.

3 Látky tkané v provinciích i v barbariku na vertikálním stavu se závažími nebo na tubulárním stavu bez použití závaží byly plátňové nebo keprové vazby. Oba typy vazeb a vzorů použité v rekonstrukci byly ve starší době římské v Noriku i v barbariku běžné a jsou taky doloženy nálezy textilu z tohoto území. Dalšími doklady o rozšíření textilní a oděvní produkci jsou nálezy nástrojů jako kovové a kostěné jehly, závaží, přesleny apod. Narozdíl od vysoce specializované a strukturalizované provinciální dílenské výroby byla výroba textilií a jejich zpracování v barbariku převážně domácí záležitostí.

změnám – rukávy jsou širší a rozstříhnuté a vrchní oděv je ušitý tak, že už není potřebné spínat jej sponami. Důležitou součástí dívčího kroje byl opasek. Jednalo se buď o klasický noricko-panonský kožený opasek s různě zdobenými kovánými nebo o jednoduchou tkanici tkanou na stávků (Garbsch 1965, 4–9).

Podobně jako děvčata bývají taky ženy v Noriku a Panonii zobrazované na funerálních monumentech. Jejich kroj je podobný dívčímu, bývá ale spojený s pláštěm a pokrývkou hlavy, která může mít více variant. Přesně rekonstruovat ženský kroj je náročnější právě kvůli plášti, který ženám padá na ramena a zakrývá je, a taky kvůli tomu, že často bývají zobrazeny jen do poloviny hrudníku. Spodní oděv je pravděpodobně s dlouhými rukávy, na něm je vrchní oděv bez rukávů s dvěma sponami, přes který je přehozený plášť. V případě ženského kroje mohou být spony použity dvěma způsoby – buď jsou okraje předního a zadního dílu svrchních šatů sepnuté k sobě anebo ne. Opasek bývá zobrazovaný zřídka, objevuje se široká forma podobná norickému dívčímu, častější jsou však jednoduché šňůrové opasky.

Ozdobnými doplňky kroje byly šperky, hlavně nákrčníky, náhrdelníky a řetízky, které často doplňovaly luncovitě závěsky, závěsky kruhového nebo kotoučového tvaru. Častým prvkem byly náramky,

méně frekventované jsou prsteny, nošené většinou na malíčku levé ruky. Ozdoby hlavy reprezentují náušnice a vlasové kruhy. Podle ikonografických pramenů nosily šperky častěji starší, resp. vdané ženy, děvčata bývají zobrazované držící zrcadlo anebo šperkovnici, bez výrazných šperků (Kvetánová 2006, 387–388).

Nošení noricko-panonských opasků na území římských provincií Norikum a Panonie je doloženo širším spektrem funkčních a ozdobných kování, zdobených zpravidla prolamováním (opus interasile, **Obr. 1**). Podle rekonstrukce vytvořené v roce 1965 Jochenem Garbschem (Garbsch 1965, 111) byla na opasku z kůže nebo z tkaniny aplikovaná zápona s jedním nebo dvěma nepohyblivými trny v podobě ptačích hlaviček (**Obr. 2**) s prolamovanými upevňovacími kováními. Další součástí bylo jedno čtyřhranné a dvě profilovaná nákončí na visící části opasku, dvě obloukovitá kování s konci v podobě hlaviček vodních ptáků a čtyři ozdobná loďkovitá kování, dvanáct malých a dvanáct velkých ozdobných nýtů (**Obr. 3**, Kvetánová 2006, 381). Počet kování na opasku není pevně daný a může se lišit podle obvodu pasu jeho nositelky popřípadě podle vkusu. Kování byla vyrobena z bronzů anebo z mosazi, ta sice převažovala v barbariku díky tomu že její lesk připomínal lesk zlata, ale v oblastech severně od Dunaje nejsou zřídka ani

■ **Obr. 4** Stéla z Klagenfurtu zobrazující dívčí oděv 1. stol. n. l. s noricko-panonským opaskem a dvěma sponami. Převzato z Garbsch 1965.

kombinace kování z různých kovů (např. železná přezka a ostatní kování z mosaze apod.). Kování byla aplikována pravděpodobně na kůži, i když v rekonstrukcích se často používají textilní pásy vyrobené na destičkovém stávků.²

Rekonstrukce noricko-panonského kroje

V případě dívčího norického kroje 1. století jsme při rekonstrukci vycházeli z ikonografických pramenů zobrazujících tento typ šatů. Konkrétní předlohou byla náhrobní stéla z Klagenfurtu, (uložení lapidarium Klagenfurt, č. 200, Korutany, Garbsch 1965, **Obr. 4**) na které je zobrazené děvče v delším spodním a kratším svrchním oděvu s dvěma sponami a noricko-panonským opaskem. Děvče drží ve zdviženém levé ruce zrcadlo a v pravé šperkovnici.

Rekonstruovaný spodní oděv byl vyrobený z bílé lněné tkaniny utkané v hrotitěm vertikálním kepru – tzv. rybí kosti³ a jeho střih byl trojdílný – přední a zadní díl byly z jednoho kusu látky sešitého na delší levé straně (dlouhý 136 cm, široký 73 cm), ke kterému byly přišité zužující se rukávy s manžetami (š. 9 – v nejužším místě, 16 v nejširším, délka rukávu 35 cm). Vrchní oděv (dlouhý 122 cm, široký 73 cm) byl celý ušitý z jednoho

■ **Obr. 3** Soubor mosazné noricko-panonské opaskové garnitury z pohřebiště Dobřichov-Piřchova, uloženo v Národním muzeu, foto L. Káchová.

■ Obr. 5–6 Rekonstrukce noricko-panonského dívčího kroje z 1. stol. n. l., foto G. Leite. Autoři rekonstrukcí K. Urbanová a V. Křištofová, P. Ondroušek.

kusu vlněné látky oranžovo-žluté barvy⁴ se stejnou keprovou vazbou, sešitý na delší straně. Vrchní oděv byl sepnutý dvěma mosaznými norickými sponami⁵ se dvěma uzlíky a to způsobem, při kterém se okraje látky nedotýkaly, takže mezi nimi byla mezera o velikosti cca 5 cm (což je délka jehly odvinutí po zachycovač, Obr. 5–6). Tento způsob uchycení je zobrazen na stéle z Dunapentele uložené v lapidáriu Maďarského národního muzea v Budapešti⁶ (Obr. 7). Přední lem šatů byl mezi sponami dekorativně ohnut směrem ven. Spodní okraj byl zahnutý tak aby se záhybem dala přetáhnout stužka na vytvoření balónového efektu, který je zobrazen na stéle z Klagenfurtu. Jak se ukázalo při realizaci, balónový efekt zobrazený na stélách, je pravděpodobně jen výsledek autorovy idealizace drapérie a záhybů šatů, protože na jeho vytvoření musela být stužka

stažena natolik, že by neumožňovala chůzi. V podstatě by měla nositelka tohoto oděvu svázané nohy pod kolena.

Noricko-panonský opasek byl rekonstruován na základě nálezů z pohřebiště Dobřichov-Piňhora (Droberjar 1999). Tvořila ho zápona se dvěma trny v podobě hlaviček vodních ptáků s upevňovacím kováním zdobeným technikou opus interrasile (prolamování), 4 ločkovitá kování, 2 obloukovitá kování a 6 malých a velkých nýtů. Kování byla zdobena prolamováním (zápona a upevňovací kování, závěsné kování) a rytou výzdobou (obloukovité kování). Noricko-panonský opasek je dlouhý 135 cm a široký 5,2 cm, všechny jeho kovové součásti byly vyrobené z mosazi (Obr. 8). Masivní spony s uzlíky typu A 237d o délce 12,5 cm použité při rekonstrukci byly vyrobené také z mosazi.

Druhý typ oděvu – norické dívčí šaty 2. století tvořil jeden kus látky sešitý po stranách. Na jeho sepnutí nebylo třeba spon a v pase byl převázán jednoduchým textilním opaskem vyrobeným na destičkovém stávkou. Při rekonstrukci byla použita lněná látka plátnové vazby, která nebyla předem bělená ani barvená. Šířka oděvu byla 153 cm a délka 150 cm (Obr. 10). Tento typ oděvu se poměrně často vyskytuje na náhrobních stélách, např. stéla z Zollfeldu, (uložení lapidáriu Klagenfurt, č. 25, lit. CIL III 4867, Obr. 9) na které je zobrazeno děvče s krátkými vlasy, které také drží v pravé ruce zrcadlo a v levé šperkovnici.

Vizualizace a její limity

Jednou z problematik, na kterou narážíme při rekonstruování vzhledu lidí z dob dávno minulých a jejich oděvu, je pojetí vizualizace a přiblížení našich představ laické veřejnosti. Pokud pomineme faktor subjektivního vkusu, který bývá eliminovaný širším týmem spolupracovníků, odráží se vždy ve výsledku „vliv času“ – tj. dobový vkus a estetika. Příkladem mohou být např. fotografické rekonstrukce z třicátých, anebo osmdesátých let (Furmánek – Pieta 1985, 39), které sice reflektují skutečné archeologické nálezy, ale v make-upu a stylizaci zůstávají dobovými.

Při vytváření vizualizace oděvu z minulosti se tvůrci nabízejí několik variant ztvárnění – kresebná či fotografická rekonstrukce. Ilustrace, dříve hojně používaná, je v současné době zatlačována běžně dostupnou digitální fotografií. Ve fotografii je nejčastější možností rekonstrukce statický postoj modelu v historickém oděvu na neutrálním pozadí (Furmánek – Pieta 1985, 86, Obr. 89 nebo Jørgensen 1993, 110, Fig. 1–2.), což umožňuje snímky, na nichž jsou dobře vidět stříhové detaily apod. Druhou možností je focení modelu v plenéru, v přirozeném postoji popřípadě při nějaké činnosti (Crumbach 2006, 96–97), které sice bývají

4 To, že oděvy byly běžně barvené nám na území provincií ukazují polychromované stély a nálezy textilních dílen, tzv. fullonicae. Tyto dílny sloužily na dokončování textilií vyráběných doma, jednalo se hlavně o barvení, plisování, anebo i šití. V prostředí barbarika prozatím nemáme doloženu existenci takovýchto specializovaných barvířských dílen. Nicméně nálezy z rašelinišť severní Evropy ukazují, že tkaniny byly barvené. Nezbyvá tedy než předpokládat, že k barvení docházelo spíše podomácku a v menším rozsahu. Barevnost, užitá na rekonstrukci oděvů, jak noricko-panonského tak germánského, je běžně dosažitelná rostlinnými barvivy.

5 Za výrobu replik děkujeme P. Ondrouškovi a T. Mangelovi za zprostředkování.

6 Na stéle jsou sice zobrazené spony s křídélky, ale časově zapadá do období, kdy byl nošen tento typ norického oděvu.

z hlediska „živosti“ obrazu přitažlivější, nicméně neumožňují znázornění technických detailů oděvu.

S problematikou ztvárnění a „oživení“ kroje jsme se poprvé výrazněji setkaly v roce 2009 při tvorbě katalogu, doprovázející výstavu „Poslední Germáni v Čechách“ (Leite – Poppová – Urbanová 2009), která se konala od 14. 5. do 6. 9. 2009 ve Východočeském muzeu v Pardubicích. Na relativně malém prostoru bylo potřeba ukázat návštěvníkům výstavu, jakým způsobem se vyvíjela móda v oblastech obývaných germánským etnikem – tedy i v prostoru dnešní České republiky – od počátku letopočtu do století sedmého. Protože nebyla možnost vystavit všechny vytvořené rekonstrukce oděvů, přistoupily jsme k tvorbě katalogu (Obr. 11), kde byly modely vyfoceny a popsány. Jelikož jsme si uvědomovaly, že vliv estetiky současnosti nelze zcela odstranit, rozhodly jsme se ji naopak vyzdvihnout a tímto vizuálním jazykem, srozumitelným široké veřejnosti, k ní promlouvat.

Pro katalog ke zmiňované výstavě a následně pro tento článek vznikly fotografie, které využívají výrazovou sílu moderní fotografie a až módní stylizaci za použití současných trendů v líčení a účesech. Předkládáme je k posouzení jako jednu z možností popularizace oboru a přiblížení vzhledu lidí z minulosti nejenom odborníkům, ale zejména laické veřejnosti.

Seznam použité literatury, prameny, odkazy

Bender Jørgensen, L. 1994: Ancient costumes reconstructed: A New Field of Research, in: Gisela Jaacks and Klaus Tidow (eds.) 1993: NESAT V: Archäologische Textilfunde – Archaeological Textiles: Textilsymposium Neumünster, 4. – 7.5.1993, Neumünster, 109–113.
 Březinová, H. 2000: Zhotovení ženského oděvu podle nálezů z doby bronzové, R. E. A., 1(2000), 125–130, Hradec Králové.
 Crumbach, S. 2006: Bunte Tuche, prachtvolle Borten. Zur Rekonstruktion eisenzeitlichen Textilhandwerks, in: Archäologie in Deutschland, Sonderheft 2006, Lebendige Vergangenheit. Vom archäologischen Experiment zur Zeitreise, 96–97.
 Droberjar, E. 1999: Dobřichov-Píchora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod – Reichs). Fontes Archaeologici Pragenses 23. Praha.
 Furmánek, V. – Pietá, K. 1985: Počiatky odievania na Slovensku. Bratislava.

Garbsch, J. 1965: Die norisch – pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. München.

Hendzsel, I. – Istvánovits, E. – Kulcsár, V. – Ligeti, D. – Óvári, A. – Pászttóka, J. 2008: „On the Border of East and West“: A Reconstruction of Roman Provincial and Barbarian Dress in the Hungarian National Museum, in: Gleba, M. – Munkholt, Ch. – Nosh, M. L. (eds.) 2008: Dressing the Past, Ancient Textiles Series vol. 3., Oxford, 29–42.
 Kvetánová, I. 2005: Noricko – panónske súčasti odevu v germánskych hroboch zo severnej časti stredného Podunajska, Archeologie barbarů 2005, Praha.
 Leite, G. – Poppová Urbanová, K. 2009: Haute Couture 0–600 A.D., Katalog k výstavě „Poslední Germáni v Čechách“, Praha.

Summary

The aim of our contribution is to inform about experimental reconstruction of noric – pannonian dresses with belt. Noric – pannonian dress is typical dress of celtic population in provinces Pannonia and Noricum in older roman period. It consists of longer foundation garment and shorter outer clothing which is on the upper side connected with fibulas and wide leather belt with metal mountings of various shapes. As a help with reconstruction we used iconographic sources. We cooperated with professional photographer G. Leite from Latvia to bring our photos nearer to common audience and to find out more about problems concerning presentation of archaeological reconstructions to public in either expositions or books and the possibilities of its visualisation.

Příspěvek byl vypracován v rámci řešení grantového projektu GAUK 3071/2008 „Oděv a textilní výroba v českých zemích v době římské a v době stěhování národů“ a výzkumného záměru za podpory Univerzity Karlovy v Praze, Filozofické fakulty z prostředků specifického výzkumu na rok 2009, číslo projektu 224110. Výzkum podporován Nadací pro Archaeologia Saxoniae, stipendiem Gerharda Bersu.

■ Obr. 9 Stéla z Zolzelfeldu zobrazující druhý typ dívčího oděvu z 2. stol. n. l. s textilním opaskem. Převzato z Garbsch 1965.

■ Obr. 7 Detail stély z Dunapentele, na kterém je vyobrazený způsob upevnění oděvu sponami, při kterém se okraje látky nedotýkají. Fotografie V. Křištofová.

■ Obr. 8 Detail rekonstruovaného noricko-panonského opasku, autor P. Ondroušek, foto G. Leite.

■ Obr. 10 Rekonstrukce norického oděvu z 2. stol. n. l. bez spon s textilním páskem tkaným na karetkách, foto G. Leite. Autorky rekonstrukce K. Urbanová a V. Křištofová.